

ΜΑΡΙΝΑ ΤΣΒΕΤΑΕΒΑ

Γράμματα
στον «Ελικώνα»

Μετάφραση - Επίμετρο
ΔΗΜΗΤΡΑ ΚΟΝΔΥΛΑΚΗ

ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΝΕΦΕΛΗ
ΑΘΗΝΑ 2021

ΝΕΦΕΛΗ / «Μεταφορές» 1

Διεύθυνση σειράς: Δημήτρης Αλεξάκης & Δήμητρα Κονδυλάκη

Τίτλος πρωτοτύπου:

Marina Tsvetaeva

Neuf lettres avec une dixième et une onzième reçue

Clémence hiver éditeur, 1985

Πρώτη έκδοση στα ελληνικά: Εκδόσεις Γαβριηλίδη, 2008

Δεύτερη έκδοση, Δεκέμβριος 2021

Τυπογραφική διόρθωση: Βαρβάρα Καρζή

Σχεδιασμός βιβλίου: Περικλής Δουβίτσας

ISBN: 978-960-504-321-6

Για την ελληνική γλώσσα:

© Δήμητρα Κονδυλάκη & Εκδόσεις ΝΕΦΕΛΗ

Ασκληπιού 6, Αθήνα 106 80

τηλ.: 210 3639962 – fax: 210 3623093

www.nefelibooks.com

«Μεταφορές» – μια νέα αρχή

Ύστερα από έξι χρόνια πλήρους εκδοτικής απουσίας, η σειρά «Μεταφορές» παίρνει μπρος από την αρχή. Πρώτος σταθμός, πριν από είκοσι ένα χρόνια, ήταν τα *Ποιήματα της παλιάς ζωής του Φρανθίσκο Μπρίνες* σε μετάφραση του Τάσου Δενέγρη, το 2000, και τελευταίος *Η μαύρη αράχνη του Ιερεμία Γκότχελφ* σε μετάφραση της Αγορίτσας Μπακοδήμου, το 2015, πέντε χρόνια πριν τον θάνατο του Σάμη Γαβριηλίδη, που είχε δεχτεί να φιλοξενήσει στις εκδόσεις του μια δίγλωσση λογοτεχνική σειρά με αξιόλογα, κατά την κρίση μου και των μεταφραστών-συνεργατών μου, έργα.

Οι «Μεταφορές» πλέον θα στεγάζονται στις εκδόσεις Νεφέλη του φίλτατου Περικλή Δουβίτσα. Δεν θα είναι δίγλωσσες, αλλά ο στόχος παραμένει ο ίδιος: να γνωρίσουμε στο ευρύτερο κοινό μικρά, αφανή αριστουργήματα κορυφαίων συγγραφέων σε σύγχρονες μεταφράσεις. Εμπλουτίζοντας τους σημαντικότερους από τους παλαιούς τίτλους με κείμενα από τη δεξαμενή της παγκόσμιας λογοτεχνίας, η σειρά φιλοδοξεί να γίνει μια φιλόξενη στέγη για την τέχνη και τους τεχνίτες της λογοτεχνικής μετάφρασης.

Τέλος, ιδιαίτερα τιμητικό για μένα, τη διεύθυνση της σειράς θα μοιράζομαι εφεξής με τη Δήμητρα Κονδυλάκη,

τη μεταφράστρια των *Γραμμάτων* στον «*Ελικώνα*» της Μαρίνας Τσβετάεβα, τα οποία αποτελούν σε αναθεωρημένη μετάφραση την απαρχή της νέας εκδοτικής περιπέτειας των «*Μεταφορών*».

Δημήτρης Αλεξάκης

Μεταφραστικό σημείωμα

Είναι μεγάλη πρόκληση η επανέκδοση μιας μετάφρασης που έχει ολοκληρωθεί σχεδόν δεκαπέντε χρόνια πριν. Γιατί ο πειρασμός να αναθεωρήσεις τις ερμηνείες, διαταράσσοντας την εδραιωμένη ισορροπία των λέξεων, που κρατά σφραγισμένη το τυπωμένο κείμενο, είναι ακαταμάχητος. Η έκδοση προστατεύει πάντα ένα συγκεκριμένο παρόν· κατά πόσον, όμως, εκείνο το παρόν μπορεί να έχει ισχύ και στο σημερινό; Κάθε μεταφραστικό παρόν, ανεξαρτήτως εγκυρότητας στην εποχή του, όπως ομολογούν οι μεγαλύτεροι μύστες της μετάφρασης, χρήζει αναθεώρησης. Είναι χρέος μας να μεταφράζουμε ξανά και ξανά τους κλασικούς, έλεγε ο Αντουάν Βιτέζ αναφερόμενος ειδικά στο θέατρο, γιατί, με την κάθε εποχή, αλλάζει αναπόφευκτα και το φίλτρο της ερμηνείας. Με αυτή την έννοια, η επανέκδοσή τους προσφέρει μια πολύτιμη ευκαιρία επανάγνωσης στα *Γράμματα στον «Ελικώνα»* και, φυσικά, δεν θα μπορούσα να την αγνοήσω.

Το έργο δεν ανήκει, βέβαια, στο θέατρο. Αλλά στη μετάφραση, και τότε και τώρα, αντιμετώπισα τα *Γράμματα στον «Ελικώνα»* ως λόγο θεατρικό, λόγο, δηλαδή, που ορίζεται από την απεγνωσμένη ανάγκη του να φτάσει στον αποδέκτη. Άρα, λόγο που απευθύνεται και πρέπει να απευθύνεται στο παρόν. Ίσως για αυτό, στα χρόνια που

μεσολάβησαν από την πρώτη του έκδοση, το κείμενο αγαπήθηκε ιδιαίτερα από τους ανθρώπους του θεάτρου. Όμως φυσικά, αυτή ήταν μια σύμβαση που χρησιμοποίησα για να ενεργοποιήσω περισσότερο τις λέξεις. Το κείμενο της Τσβετάεβα είναι ιδιαίτερα ερμητικό και αυτοαναφορικό, όπως κάθε αυθεντικά ποιητικό κείμενο, για να μπορέσει να σπάσει το όριο του ιδιωτικού. Εξάλλου, ζητάει στην ίδια τη γλωσσική σύστασή του την εμπιστευτικότητα και τη συνενοχή μιας ιδιωτικής απεύθυνσης. Πιο πολύ απ' ό,τι σε μια δημόσια σκηνή, θα ταίριαζε ίσως να ενσαρκωθεί σ' ένα θέατρο δωματίου, όπου ένας μόνο ερμηνευτής θα ζωντάνευε το κείμενο για έναν μόνο προνομιακό αποδέκτη, με ένα αίτημα μαγευτικό, αντίστοιχο μ' εκείνο της ποιήτριας (και του αγαπημένου της αυλητή του Χάμελιν από το γνωστό παραμύθι): να μεταστρέψει μια πεισματική άρνηση σε κατάφαση ή, τουλάχιστον, να θεραπεύσει το αίσθημα της ματαίωσης μέσα από τη δημιουργία.

Η ίδια σύμβαση αναζήτησης ενός, όσο το δυνατόν, πιο ζωντανού λόγου οδηγεί και σ' αυτή την επανάγνωση το κείμενο και ορίζει τον ρυθμό του – στη ροή του δεν χρειάστηκε παρά ελάχιστα να παρέμβω. Μ' αυτή την έννοια, αισθάνομαι ότι η μετάφραση άντεξε τη δοκιμασία του χρόνου. Οι παρεμβάσεις μου για την επανέκδοσή του είναι σε επιμέρους σημεία, που το σημερινό μου αισθητήριο υπαγορεύει ότι απαιτούσαν διασαφήνιση στην κατεύθυνση μιας πιο ευθείας σύνδεσης με το νόημα.

Φυσικά, πρέπει να θυμίσω ότι στο τελικό κείμενο μεσολαβούν πολλά στρώματα γλωσσών. Η ελληνική μετάφραση έγινε από τα γαλλικά, γλώσσα στην οποία πρώτη η Τσβετάεβα είχε μεταγράψει το πρωτότυπο υλικό των επιστολών της. Όμως, το ίχνος των ρωσικών είναι έντονο, τόσο από τη γεύση μιας ανοικειότητας που γίνεται αισθητή στη χρήση της γαλλικής γλώσσας όσο, βέβαια, και γιατί η ίδια διανθίζει τα *Γράμματα στον «Ελικώνα»* με αποσπάσματα άλλων επιστολών που αναφέρονται σ' εκείνη την περίοδο, γραμμένων στα ρωσικά, και στίχους – ιδίως από τα ποιήματα του «Βερολίνου», που περιέχονται στη συλλογή της *Μετά τη Ρωσία*, τα οποία επίσης γράφτηκαν στα ρωσικά και μεταφράστηκαν στα γαλλικά από την ίδια για τις ανάγκες του συγκεκριμένου έργου. Και σ' αυτά παρέμεινα πιστή στη γαλλική απόδοση – η οποία σίγουρα έχει άλλες αποχρώσεις από εκείνες του ρωσικού κειμένου.

Η ελληνική μετάφραση, αναλαμβάνοντας το στοίχημα να αναμετρηθεί με το γαλλικό έργο, όπως η ίδια η ποιήτρια το διαμόρφωσε, επιχειρεί να αποδώσει με τρόπο οργανικό αυτή την ποιητική της ανοικειότητας, της γλωσσικής τραχύτητας σε σημεία, της ελλειπτικότητας και της αμφισημίας. Σε συνέπεια με μια τέτοια πρόθεση, στην αναθεωρημένη εκδοχή της, επεξεργάστηκα τη γλώσσα με τρόπο ώστε να γίνει ακόμα πιο κοφτή, λιγότερο επεξηγηματική, με περισσότερη εμπιστοσύνη στην υλικότητα

των λέξεων. Επίσης, απαλείφθηκαν κάποιες ερμηνευτικές ασυνέπειες ώστε να αποκαλυφθούν συνδέσεις που δεν ήταν τόσο εμφανείς στην προηγούμενη εκδοχή και να «σφίξει» περισσότερο η εσωτερική πλοκή της αφήγησης.

Ελπίζω ότι παραδίδω ένα κείμενο πιο δραστικό τώρα – αλλά αυτό μόνο ο αναγνώστης θα το κρίνει. «Κομμάτι ζωής δεμένο με το ίδιο μας το δέρμα» ή, καλύτερα, «την καρδιά» («την καρδιά μέσα στο δέρμα»), όπως θα με διόρθωνε η ποιήτρια, αυτό το βιβλίο έχει για μένα ιδιαίτερη σημασία. Ευχαριστώ θερμά τον Περικλή Δουβίτσα που το υποδέχεται στην οικογένεια της Νεφέλης και τη Βαρβάρα Καρζή για την πάντα πολύτιμη, επιμελητική φροντίδα της. Τέλος, ευχαριστώ τον Δημήτρη Αλεξάκη για την πρόταση να διευθύνουμε από κοινού στο εξής τις «Μεταφορές» στη νέα τους εποχή, με αφετηρία το σπουδαίο αυτό έργο.

Δήμητρα Κονδυλάκη
Δεκέμβριος 2021

ΠΡΩΤΟ ΓΡΑΜΜΑ

17 Ιουνίου 19..

Γλυκέ μου. Το βιβλίο που από το χέρι σας μπήκε στη ζωή μου δεν είναι τυχαίο.¹ Όταν διάβασα το όνομα στο εξώφυλλο, ένιωσα το κεφάλι μου ν' ανατριχιάζει σαν από γρατζούνισμα ζώου.

Αγνοείτε – αγνοείτε τα πάντα – έως ποιον βαθμό ευστοχήσατε. Αλλά εσείς αγνοείτε τα πάντα, είστε απλώς πολύ ευαίσθητος (όχι – απλώς αισθάνεστε, δεν αισθάνεστε με την ψυχή, αλλά σαν λύκος με την άκρη της μουσούδας, δεν είναι συναίσθημα, είναι διαίσθηση) – υπάρχουν φορές που είστε αλάνθαστος.

Δεν υπερβάλλω στην περιγραφή σας, όλα τούτα παραμένουν στα όρια του μυστηριώδους (που είναι και το ίδιο χωρίς όρια: το απεριόριστο το ίδιο) – γούνες και πυκνά δάση (πάλι ο ίδιος λύκος που επανέρχεται – το προσέξατε;).

Σας γνωρίζω, γνωρίζω τη ράτσα σας, είστε περισσότερο του βάρθους, παρά του ύψους. Πάντα η κάθοδος σ' εσάς, ποτέ η άνοδος. Δεν δίνω άλλο νόημα σε αυτές τις λέξεις, παρά εκείνο της κατεύθυνσης.

Κάθοδος μέσα στη νύχτα (που φαντάζομαι σαν σκάλα –σκαλί το σκαλί– χωρίς τέρμα).

Κάθοδος μέσα στην ίδια τη νύχτα. Γι' αυτό και είμαι τόσο καλά κοντά σας χωρίς φως. («Χωριό με σαράντα τζάκια...») Μαζί σας είμαι χωριό έρημο, μια μεγάλη πόλη ίσως, ίσως τίποτα – «άλλοτε υπήρξε...». Τίποτα δεν θα μαρτυρά την ύπαρξή μου αργότερα, αφού σβήνομαι ολόκληρη.) Χωρίς φως, πιασμένοι στην ενέδρα των φωνών μας. Γι' αυτό και σε κάθε τέτοια στιγμή της ζωής σας θα είστε μαζί μου, απών παρών.

Υπάρχουν πλάσματα των παθών, άλλα των συναισθημάτων, άλλα των αισθήσεων, εσείς είστε των ατμών. Αιχμαλωτίζετε το σύμπαν με το δέρμα: και δεν είναι υποδεέστερο απ' την ψυχή. Με το δέρμα αιχμαλωτίζετε και τις φυχές κι είναι πιο ασφαλές. Γιατί είστε κύριος – της ύλης σας. Δεν χρειάζεται να σας αγγίξει κανείς το χέρι, αρκεί να το έχει ποθήσει – στο σκοτάδι. Η διαίσθηση των προθέσεων. Η ιδιοφυΐα της πρόθεσης. Το στιγμιαίο της πρόθεσης. Το ζωώδες ένστικτο. (Αν ήξερα ότι ήταν τόσο απλό!)

Άμοιρη εγώ, που δίπλα σας αισθάνομαι αδέξια, και σαν ερμητικά μπουκωμένα (θαμπωμένα). (Κουφή ή μουγγή μη με πείτε, δεν είμαι, όσο για τυφλή – θυμηθείτε τον Όμηρο.)

Δεν λέω ότι η θέση σας είναι υπερβολικά σημαντική στη ζωή μου, είστε ελαφρύς ακόμα και πάνω στη μεροληπτική, επιεική, συναινετική μου ζυγαριά. Ούτε καν ξέρω: *Είστε στη ζωή μου; Στις εκτάσεις της ψυχής μου – όχι. Αλλά εκεί, στις όχθες της ψυχής, σε αυτό το ορι-*

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

«Μεταφορές» – μια νέα αρχή
σ. 5

Μεταφραστικό σημείωμα
σ. 7

Εισαγωγή γαλλικής έκδοσης
σ. 11

Γράμματα στον «Ελικώνα»
σ. 15

Σημειώσεις
σ. 67

Σημείωμα της γαλλικής έκδοσης
σ. 79

ΕΠΙΜΕΤΡΟ

Η θυελλώδης απουσία
σ. 83